

Zingt elk vogeltje zoals het is gebekt?

Met liedjes taalvariatie in de klas brengen

Truus De Wilde

Een beetje aandacht voor taalvariatie en de verschillende regionale variëteiten van het Nederlands hoort bij een goede NVT-cursus. Het doel van dit artikel is het dan ook om de taalwetenschappelijke visie op taalvariatie te illustreren aan de hand van liedjes. Het is namelijk niet alleen motiverend om muziek in de les te gebruiken, er ook zijn veel verschillende redenen én manieren om dat te doen (zie voor een recent overzicht Falkenhagen & Volkmann 2019). Ander onderzoek heeft getoond dat aan universiteiten muziek ook graag gebruikt wordt om taalvariatie te thematiseren, om erg verschillende redenen (De Wilde 2019: 91). Welke mogelijkheden er zijn om muziek op een zinvolle manier als uitgangspunt te nemen om taalvariatie te thematiseren, ook bij beginnende leerders, is de vraag die in dit artikel centraal staat. Zo wil ik ervoor zorgen dat de theorievorming rond taalvariatie mooi geïllustreerd kan worden, tegelijkertijd hoop ik te bereiken dat de combinatie muziek en taalwetenschap ook in de klas gebruikt wordt.

Precies omdat leerders en leerkrachten werken met muziek als motiverend ervaren, is het een ideale manier om voor afwisseling te zorgen en tegelijk een beetje kennis over land en cultuur in de lessen te integreren. Bovendien toon ik in dit artikel het potentieel dat in songteksten zit om leerkrachten te laten reflecteren op het eigen taalbewustzijn, dat wil zeggen op de eigen visie op taalvariatie. Daarom wil ik niet alleen wijzen op de taal in de liedjes, en beschrijven welke opvallende regionale vormen erin voorkomen, maar ook impulsen geven voor de interpretatie van die vormen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het gebruik van concepten als ‘standaard’ & ‘afwijking’ en ‘juist’ & ‘fout’, om de status en functie van een standaardtaal en uiteindelijk ook om mechanismes die de standaardtaalideologie in werking kan zetten. Het voordeel om muziek met metatalk reflectie te combineren is dat de sexyness en de positieve connotaties die bij muziek horen, afstralen op het taalwetenschappelijke thema, dat, nu ja, uiteraard even sexy is maar nog wat promotie kan gebruiken.

Voor de selectie van liedjes baseer ik me voornamelijk op de Lagelandenlijst¹. Die ranglijst van honderd Nederlandstalige songs wordt elk jaar in september in een bilaterale samenwerking opgesteld: luisteraars uit (vooral Zuid-)

1 De Lagelandenlijst kurzelinks.de/75v8

Nederland en Vlaanderen stemmen om de ultieme Nederlandstalige song sinds 1945 te vinden. Dat wordt mediaal allemaal wat gepimpt: er zijn voorrondes, interviews met BN'ers en BV's, en een grote slotshow met een Nederlands-Vlaams presentatorenduo. De lijst is daarna te vinden op de site van de Vlaamse Radio 1. De voordelen om met deze lijst te werken zijn volgens mij dat alle liedjes makkelijk gevonden en gratis beluisterd kunnen worden. Het wedstrijd karakter van de lijst kan worden overgenomen in de les: de leerders kunnen ook op hun favorieten stemmen. De muzieksmaak van de leerkracht domineert niet te veel, en de uitzending zelf kan gebruikt worden om het lied te kaderen, bijvoorbeeld met een interview met een luisteraar, of met de zanger.

De focus in dit artikel ligt op regionale taalvariatie, in het bijzonder in Vlaanderen. Dat wil zeggen dat ik wijs op regionale uitspraakverschijnselen, bepaalde lexicale elementen en morfologische paradigma's voor Vlaanderen. De reden daarvoor is dat leerkrachten vaak moeite hebben om gestructureerd over die verschijnselen te praten. Met gerichte achtergrondinformatie, gekoppeld aan concrete voorbeelden en lesideeën, wordt daar in dit artikel op gereageerd. Maar opgelet: dat wil niet zeggen dat er in Nederland geen variatieverschijnselen zijn die aandacht verdienen, en daarom in de volgende paragraaf eerst een paar voorbeelden van taalvariatie in Nederland.

Taalvariatie: geen exclusief Vlaams verschijnsel

Ook voor deze voorbeelden put ik voornamelijk uit de Lagelandenlijst, zodat op geen enkel moment de illusie ontstaat dat variatie alleen tussen het Nederlands in Nederland en dat in Vlaanderen bestaat en niet binnen Nederland en binnen Vlaanderen. Integendeel, in deze voorbeelden thematiseren de zangers en bands de variatie in uitspraak en lexicon zelf. Vormvariatie, of die nu morfologisch of syntactisch is, blijft vaak onder de radar en krijgt, ook onder leken, vaak veel minder aandacht.

Guus Meeuwis thematiseert de (Noord-)Brabantse uitspraak van de /g/ (de zogenaamde 'zachte g') in zijn lied over *Brabant* ('Ik mis hier de warmte van een dorpscafé/De aanspraak van mensen met een zachte G') en koppelt een andere uitspraak ook aan een ander gevoel. Lexicale bijzonderheden van het Nederlands in Nederland thematiseert *Osdorp Posse* in *Origineel Amsterdams* ('Tien euro blijft een joetje, honderd piek dat is een meier/Vijfentwintig is een geeltje en je partner is je vrijer'). 'Joetje', 'piek', 'meier', 'geeltje' zijn woorden die in het lied uitgelegd worden, en dus blijkbaar niet alleen in Vlaanderen voor vraagtekens in de ogen zorgen, maar wel belangrijk zijn voor de 'posse' om te tonen waar en bij wie ze horen.

In de melancholische klassieker *Het dorp* van *Wim Sonneveld* (een cover van een chanson van Jean Ferrat) komt in de Nederlandse tekst deze passage:

En wonen in betonnen dozen
Met flink veel glas, dan kun je zien
Hoe of het bankstel staat bij Mien
En d'r dressoir met plastic rozen

Er staat een overtollig 'of', een bekend fenomeen, waarbij na een vragend woord dat de bijzin inleidt (hier 'hoe'), een 'of' toegevoegd wordt. Taaladvies² wijst erop dat dit zo in Holland voorkomt, en dat op dezelfde plaats in het informele Belgisch Nederlands een 'dat' komt ('ik weet niet waar dat gij woont'). Ook de verkorte vorm van het bezittelijk voornaamwoord 'd'r' is weliswaar erkend als onbeklemtoonde vorm van 'haar' maar lijkt toch meer in Nederland voor te komen.

Het wordt duidelijk: taalvariatie is overal, en is blijkbaar een inherent kenmerk van taal. Logisch dus dat het in de lessen zijn plaats moet krijgen. Daarom over naar het centrale deel in dit artikel, waarin ik toon hoe typische kenmerken van het Nederlands in Vlaanderen aan de hand van liedjes uit de Lagelandenlijst in de klas gebracht kunnen worden, en hoe daardoor een bewustzijn voor taalvariatie gecreëerd kan worden. Ik begin met variatie in de uitspraak, en gebruik daarvoor *Zoutelande*, een song waarin het Nederlandse BLØF samenwerkt met een Vlaamse zangeres, ga verder met de rapper *Tourist LeMC*, waar variatie in de uitspraak naast variatie in de vorm staat. Ik eindig met een lied van *Mira*, dat weliswaar niet in de Lagelandenlijst staat, waar ik focus op lexicale en morfologische variatie.

Zoutelande - BLØF met Geike Arnaert

Zoutelande is de Zeeuwse remake van *Frankfurt Oder* van Bosse met Anna Loos. Dat er een Nederlandse versie van dit lied bestaat, is te danken aan Herbert Grönemeyer. In een artikel bij de VARA naar aanleiding van een optreden in *De Wereld Draait Door* kun je, bijvoorbeeld ook met de leerders, nalezen hoe dat precies liep, via een tip van Grönemeyer en vertaalwerk van de BLØF-bandleden tot het zoeken naar een Nederlands plaatsje dat gelijkaardige associaties oproept als Frankfurt aan de Oder ("daar wil je helemaal niet dood gevonden worden"). Uiteraard kun je met de leerders ook kijken naar de vertaling, de vertaalkeuzes die gemaakt werden en bespreken of de sfeer van het origineel volgens hen ook in de vertaling doorklinkt.³

Omdat het een vertaling is, en de leerders het origineel waarschijnlijk kennen, leent *Zoutelande* er zich toe om helemaal in het begin van het taalleertraject te beluisteren. Dat Nederlands in België anders klinkt, is kennis die de meeste leerders meebrengen, en die geïllustreerd kan worden met dit lied, doordat BLØF samenwerkte met de Vlaamse *Geike Arnaert*. In de les kan er

2 Taaladvies: kurzelinks.de/l6nt (laatst gezien op 5 juli 2020)

3 Vara: kurzelinks.de/q7c3 (laatst gezien op 5 juli 2020)

dan op aangestuurd worden die kennis te specificeren en structureren, omdat er dus uitspraakvarianten naast elkaar in voorkomen, en de verschillen in een contrasterende positie snel duidelijk worden.

Paskal Jakobsen: Niets is beter dan met jou de kou trotseren / Er zijn mensen die naar warme landen emigreren

Geike Arnaert: Maar we hebben geen geld in onze koude handen / Dus we gaan maar naar je ouders in Zoutelande, in Zoutelande

Samen: En dan zitten we hier in het oude strandhuis / Wat je vertelt houdt me nuchter en warm / Boven m'n hoofd zie ik de grijze wolken / Ik ben blij dat je hier bent, blij dat je hier bent

In de eerste strofe vallen ten eerste de verschillende realisaties van de /r/ op, ook de intersprekervariatie. Zo gebruikt Paskal Jakobsen, de lead van BLØF, in 'warm' en 'maar' een Gooise r, in 'trotseren' niet, terwijl Geike Arnaert ('hier', 'vertelt') steeds een huig-r realiseert. Daarnaast vallen verschillende realisaties van de diftongen op, vooral bij de /ij/ en de /ou/, let bijvoorbeeld op 'kou' en 'ouders', en op 'blij' en 'grijze'. Toegegeven, het verschil is hier niet extreem (en bij Tourist LeMC of bij Mira verderop nog veel duidelijker te horen). Precies omdat tweeklanken zo'n opvallend kenmerkend verschil tussen de Nederlandse en de Vlaamse realisatie zijn, wordt er namelijk in zang- en acteeropleidingen op geoefend. Voor een uitgebreidere beschrijving van de klanken in het Nederlands, kun je verwijzen naar of zelf terugvallen op het overzicht op Neon.⁴

Tenslotte wil ik er nog even op wijzen dat de /g/ hier 'zacht' gerealiseerd wordt, wat de leerders misschien opvalt (als ze alleen de harde variant kennen) maar wat gezien de herkomst van de twee zangers binnen het verwachtingspatroon valt.

Horizon - TouristLeMC

Is het hopeloos te blijven hopen of
Leg ik me neer als misantroop
Was 't nie voor de liefde
van m'n mensen
Dan gaf ik het al lang op
Heb vertrouwen in de mensheid
Nen optimist zegt 't ga beter als ooit
Historicus pleit,
we hebben 't erger gehad

Aan het woord is de rapper TouristLeMC, artiestennaam van Johannes Faes, een rapper die veel kleinkunstinvloeden verwerkt in zijn liedjes. *Horizon* zingt hij met een sterk regionaal gekleurde uitspraak: zijn zingtaal is Antwerps. Zo valt, naast de fonemen die ik met *Zoutelande* illustreerde, nu ook op dat de

4 Neon: kurzelinks.de/5kc3 (laatst gezien op 5 juli 2020)

/h/ aan het begin van het woord wegvalt (bijvoorbeeld in [o.pəlo.s]). Daarnaast zijn er andere elementen van het informele Nederlands in Vlaanderen te vinden: de /t/ op het einde van hoogfrequente (functie-)woorden valt weg ('nie', 'ga'). De lidwoorden vertonen flexie: een mannelijk woord 'optimist' krijgt het lidwoord 'nen'. 'Als' wordt gebruikt na een comparatief ('beter als ooit', zoals in het Duits dus). De talige variëteit die we hier horen, gaat verder dan alleen wat uitspraakelementen. Ze vertoont veel kenmerken van wat bekend staat als 'Tussentaal', de informele vorm van het Belgische Nederlands, die bij het dialectloket vollediger beschreven wordt.⁵

In een interview met Linde Merckpoel van Studio Brussel⁶, hoor je in de spreektaal van Tourist LeMC nog meer voorbeelden. De voor Vlaanderen typische vorm van het verkleinwoord op -ke (in 'festivalleke' en 'weekske') staat er naast lexicale elementen als 'plezant' en ook het gelecteerde lidwoord, nu in de bepaalde vorm ('den toerist'), komt in de eerste minuut van dat gesprek voor. Opvallend - maar zeer frequent binnen de zuidelijke variëteit van het Nederlands - is verder dat de interviewster de rapper aanspreekt met 'je' ('je bent') maar toch ook 'u' gebruikt ('met u oefenen'). Hoe het pronominaal systeem in het informele Belgische Nederlands eruitziet, illustreer ik in het volgende deel van dit artikel.

In het tweede deel van het interview (vanaf 1:07) thematiseert de interviewster de manier waarop een zanger het publiek aanspreekt: het is namelijk, zegt ze, belangrijk om dat in de taal van dat publiek te doen, en ze leert hem de lokale uitspraak van de naam van het stadje waar het optreden die dag is (Lokeren, Oost-Vlaanderen). Dit spreken voor een publiek in de taal van het publiek is een wezenlijk element dat de taalkeuze, of variëteitskeuze van de kunstenaars bepaalt. Door de verschillende fragmenten te presenteren, en regelmatig ook te luisteren hoe de kunstenaars in andere situaties spreken, kun je de leeders duidelijk maken dat het wel degelijk om een keuze gaat - net zoals zijzelf ook in verschillende omstandigheden anders (leren te) spreken.

In de fleur - Mira

Mira Bertels, die haar voornaam als artiestennaam gebruikt, brengt sinds 2005 albums uit met kleinkunstliedjes. *In de fleur* was een van de eerste, en daarmee staat ze weliswaar niet in de Lagelandenlijst, maar duikt wel telkens in de voorrondes op. Ik wil met dit lied de focus op lexicale en morfologische variatie leggen. Tot nu toe kwam slechts één voorbeeld aan bod van lexicale variatie ('plezant' in het interview van Linde Merckpoel met Johannes Faes alias Tourist LeMC) en niets in de liedjes, terwijl lexicale variatie een van de meest opvallende, en daarom ook bekendste uitingen van variatie is. In dit eer-

5 Dialectloket: kurzelinks.de/txt3 (laatst gezien op 5 juli 2020)

6 YouTube: kurzelinks.de/es91 (laatst gezien op 5 juli 2020)

ste fragment komen al verschillende varianten voor, die ik in wat volgt stap voor stap bespreek:

Toen ons moeder zo oud was als 'k ik
werd ze door' t leven al verstikt
Ze was al bezig aan haar tweede
Papflessen en pampers
Nie kunnen studeren

'Papflessen' is in Vlaanderen veel gebruikelijker dan 'zuigfles', dat in Nederland dan weer meer voorkomt, en de uitspraak van 'pamper' met [a] (en niet met [ɛ] zoals in Nederland) is een voorbeeld van de spellinguitspraak. Het zijn bovendien voorbeelden die niet bij iedereen bekend zijn (in tegenstelling tot auto met [au] en [o] en tram met [a] en [ɛ]), zo maak je duidelijk dat het anders zijn alleen opvalt bij een contrasterende aanpak. Binnen de taalgemeenschap is het geen thema. Soms is het zo dat een in Nederland verouderde betekenis van een woord in Vlaanderen niet ouderwets klinkt (zoals 'schoon' verderop in het lied: 'En het uitzicht is wel schoon / Op z'n minst toch ongewoon'). Dit kan een aanleiding vormen om over semantische veranderingen te spreken, wat zeker een contrastieve aanpak met het Duits voor nieuwe inzichten kan zorgen.

Niet alleen woorden, ook grammaticale vormen kunnen het idee dat het Nederlands in Vlaanderen ouderwets is, oproepen. In Nederlandse oren klinkt het pronominale systeem met 'ge/gij' (objectsvorm 'u', bezitsvorm 'uw') makkelijk ouderwets, beleefd, of zelfs bijna afstandelijk, voor Vlaamse oren is het de gewone vorm. In het refrein klinkt het zo:

Ik ben...in de fleur van mijn leven
Dit zijn de dagen
Mij hoort ge nie klagen, nee nee
Want alles kan, in dezen tijd
Genen tijd te verliezen
Ge moet alleen kunnen kiezen
Ik wacht op u, gij wacht op mij

Ook deze morfologische variatie is een kenmerk van 'Tussentaal', de informele vorm van het Belgische Nederlands. Terwijl er in de Statenvertaling voor gekozen werd om 'ghy' (later 'gij' en met bijhorende verbogen vorm 'u') te gebruiken, deze vorm dan in het Standaardnederlands werd overgenomen en tot 'je' en 'jullie' evolueerde, bleven in het mondelinge taalgebruik nog andere persoonlijke voornaamwoorden gebruikelijk. 'Du' kon zich in Limburg tot vandaag doorzetten, in grote delen van Vlaanderen was dat 'gij'. Dit 'gij', nog steeds met verbogen vorm 'u' en 'uw' als bijhorend bezittelijk voornaamwoord, is voor de Tussentaal in Vlaanderen nu vrij algemeen geworden. Dat de oorspronkelijke objectsvorm 'u' later in de standaardtaal tot beleefdheidspronomen gepromoveerd werd, in combinatie met het feit dat 'gij' in de bijbels context gebruikelijk was, leidde ertoe dat deze vorm in Nederland gewoonlijk als plechtig, ouderwets of beleefd geïnterpreteerd wordt, ook als die (door Vlaamse sprekers) niet

zo geïntendeerd is⁷. Dat valt in het bijzonder op bij ‘wij zien u graag’ in de volgende strofe:

Ons vader zegt "denkt daar goe over na
Ge moet nie bang zijn
Eender wa, wij zien u graag"

In Nederlandse oren klinkt dat als afstand en liefde ineens, in Vlaamse oren is niet alleen het ‘graag zien’ een beter uitdrukking van het gevoel dan ‘houden van’, ook het gebruik van ‘u’ past daar. ‘Eender wa’ is nog een voorbeeld van lexicale variatie (‘om het even wat’).

Bij het pronomen ‘gij’ is overigens ook de vervoeging van het werkwoord bewaard gebleven, met de uitgang -t in alle tijdsvormen, voorbeelden zijn ‘mij hoort ge niet klagen’ in het presens in het eerste fragment, ‘denkt’ in de imperatief in het tweede fragment en ook het erg ongewoon ogende ‘ge hadt het maar gedroomd’ in het imperfectum:

En misschien is uwen droom uwen droom toch nie
Ge hadt het maar gedroomd, ge hadt het maar gedroomd
Ge staat daar op den top van de Mount Everest

In de drie geciteerde fragmenten uit *In de fleur* zijn ook veel andere kenmerken van Tussentaal te vinden. De eind-t in veel functiewoorden (wat, dat) en in frequente (goed) woorden wordt hier, net zoals bij TouristLeMC, niet uitgesproken (‘nie klagen’, ‘goe over nadenken’, ‘nie bang zijn’). Er is ook flexie bij de lidwoorden (‘op den top’) en de aanwijzende en bezittelijke voornaamwoorden (‘in dezen tijd’, ‘uwen droom’), op één plaats wordt het persoonlijke voornaamwoord geredupliceerd (‘als ’k ik’, subjectverdubbeling).

Taalvariatie en taalbewustzijn

Voor dit artikel heb ik in liedjes die op de Lagelandenlijst staan verschillende voorbeelden van taalvariatie in Nederland en Vlaanderen gezocht. Ik heb op de lexicale, morfologische en uitspraakvarianten gewezen, en telkens informatie gegeven over hoe die vormen geïnterpreteerd kunnen worden. Daarbij lag de focus niet op wat ‘juiste’ en ‘foute’ vormen zijn maar veel meer op waar die variatie vandaan komt, hoe ze soms gezien wordt en wat ze nog allemaal kan betekenen. Ik heb kortom gezorgd voor een achtergrondkennis bij taalvariatie, omdat die kennis een belangrijk element vormt in het taalbewustzijn van taalleerders, en ook van de taaldocenten.

7 Voor meer achtergrondinformatie over het pronominaal systeem in het Nederlands, een preciezere beschrijving en veel voorbeelden van de relatie tussen taalverandering en taalvariatie, zie onder andere Aalbers 2004 en Aalbers en Stoop 2015.

Het is namelijk kennis die het concept ‘standaardtaal’ in een iets bredere context laat zien, die de dynamische relatie tussen taalverandering en taalvariatie verduidelijkt en die zo tot een vernieuwde evaluatie van die concepten en hun uitwerking op sprekers leidt⁸. De bredere kennis over concrete varianten en variatie in het algemeen maakt een andere reflectie op taal mogelijk, door taal (en ook standaardtaal) niet als een afgewerkt product te zien maar als een dynamisch proces tussen mensen, die, met een bepaald doel voor ogen, ook steeds weer anders spreken en zo, door te spreken, de taal ook steeds weer vernieuwen. Dit taalbewustzijn helpt er dus mee voor te zorgen taalvariatie niet als taalverloedering maar als inherent kenmerk van taal te zien.

Taalbewustzijn in de klas brengen door liedjes in de taalverwervingslessen te gebruiken, lijkt me voor de leerders een aangename confrontatie en aanzet tot reflectie. Een belangrijke stap in de voorbereiding is dat de docent het eigen taalbewustzijn analyseert, en eigen kennis over taalvariatie aanvult. Ik hoop met dit artikel daartoe een bijdrage te leveren.

Literatuur

- Aalberse, Suzanne (2004). “Waer bestu bleven? Verdwijning van het pronomen du in een vergelijkend perspectief.” *Nederlandse Taalkunde* 9, 231–252.
- Aalberse, Suzanne & Wessel Stoop (2015). “The exceptional loss of the pronoun T”. *Journal of Pragmatics* 88, 190–201.
- De Wilde, Truus (2019). *Over taalbewustzijn en taalvariatie: Taalideologie bij docenten Nederlands aan Europese universiteiten*. Lage Landen Studies 12. Gent: Academia Press. Online beschikbaar: kurzelinks.de/e3tv
- Falkenhagen, Charlott, & Volkmann, Laurenz (2019). *Musik im Fremdsprachenunterricht*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Hüning, Matthias (2013). Standardsprachenideologie. Über Sprache als Mittel zur Ab- und Ausgrenzung. In: Emmeline Besamusca, Christine Hermann & Ulrike Vogl (Hrsg.), *Out of the Box: Über den Wert des Grenzwertigen*, 105–122. Wien: Praesens Verlag. Online beschikbaar: kurzelinks.de/l3gl

Primaire bronnen

- Guus Meeuwis: www.guusmeeuwis.nl/;
 Brabant: kurzelinks.de/bdeg
- Osdorp Posse: <http://osdorp-posse.nl/> (offline, beschikbaar in kurzelinks.de/sky6;
 Origineel Amsterdams: kurzelinks.de/pz6p
- Wim Sonneveld (geen eigen site); Het dorp: kurzelinks.de/o7e6

8 Zie Hüning 2013 voor meer informatie.

BLØF: www.blof.nl/; Zoutelande: kurzelinks.de/0irj

Tourist LeMC: <http://tourist-lemc.be/>; Horizon: kurzelinks.de/ma5d

Mira: www.mira-online.be/; In de fleur: kurzelinks.de/fnj2

Alle links laatst gezien op 5 juli 2020.